

Спеціалізованій вченій раді Д 70.895.02
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
29000, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8.

ВІДГУК

опонента – докторки юридичних наук, професорки

БУЛЕЦИ Сібілли Богданівни – на дисертаційне дослідження

**Крушельницької Ганни Леонідівни «Цивільно-правове регулювання відносин,
пов'язаних із біомедичними технологіями», подане на здобуття наукового
ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і
цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право**

Ступінь актуальності обраної теми дисертації. На тлі стрімкого розвитку біомедичних технологій, які вже сьогодні стали невід'ємною частиною сучасної медицини, спостерігається поступова зміна парадигми правового регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями. Зокрема актуалізуються питання біосоціальної природи людського організму та еволюції прав людини четвертого покоління у сфері медицини. Варто відзначити, що ці питання донедавна перебували здебільшого у фокусі уваги галузей публічного права. Однак дисертантка у своєму дослідженні змінює ракурс погляду на людину і розглядає її не лише як суб'єкта правовідносин, але і як біологічний об'єкт, на який спрямована біомедична діяльність. У зв'язку із цим особливо гостро постає питання формування цивілістичної концепції розуміння поняття та правового режиму біологічних матеріалів і тіла людини як об'єктів цивільних прав.

Сучасні біомедичні технології актуалізують питання правового режиму біологічного матеріалу людини, ембріонів, генетичної інформації та медичних даних, меж здійснення права на автономію особи, змісту інформованої згоди, захисту приватності, допустимості цифрового втручання у сферу охорони здоров'я, а також

цивільно-правової відповідальності за шкоду, заподіяну внаслідок використання інноваційних медичних рішень. Особливої ваги ці питання набувають в умовах поширення персоналізованої медицини, дистанційного надання медичних послуг, алгоритмічного ухвалення рішень у клінічній практиці та комерціалізації біомедичних розробок.

Актуальність дослідження підтверджується його виконанням відповідно до Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки та Концепції оновлення Цивільного кодексу України, оскільки в межах рекодифікації пропонується врегулювання нормами цивільного законодавства низки суспільних відносин, пов'язаних із біомедичними, зокрема генетичними та геномними технологіями.

Водночас створення ефективних моделей цивільно-правового регулювання відносин, що виникають у зв'язку з використанням біомедичних технологій, видається неможливим без проведення попередніх спеціальних наукових досліджень, здійснення комплексного аналізу не лише наявних, ідеальних за своєю природою дефінітивних конструкцій, але й встановлення їх відповідності природі конкретних явищ, що слідують за процесом розвитку біомедичних інновацій.

Відповідно, актуальність обраного дисертанткою напряму дослідження не викликає сумнівів, оскільки вона зумовлена низкою об'єктивних чинників, що впливають як із внутрішньої логіки розвитку цивільного права, так і з сучасних соціально-політичних змін, спрямованих на встановлення оптимального балансу між свободою особистості та безпекою суспільства у контексті цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у докторській дисертації. Крушельницька Ганна Леонідівна поставила перед собою мету, яка полягає у розв'язанні наукової проблеми, що виявляється у визначенні особливостей цивільних правовідносин щодо створення і використання біоматеріалу та тіла людини у сфері біомедичних технологій, а також формуванні сучасної концепції цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями (с. 30).

Для досягнення поставленої мети авторкою визначено та успішно виконано низку важливих завдань: визначено поняття та правовий режим біомедичних технологій як об'єкта цивільно-правового регулювання; окреслено науково-методологічні підходи до дослідження цивільно-правового регулювання біомедичних технологій; охарактеризовано приватноправове закріплення етичних принципів у сфері біомедичних технологій; з'ясовано наявні в цивілістичній науці підходи до визначення поняття та правового режиму біологічних матеріалів і тіла людини як об'єктів цивільних прав та сформульовано власну концепцію; представлено візію комодифікації та комерціалізації тіла та біоматеріалів людини з точки зору їх цивільної оборотоздатності; визначено поняття та цивільно-правовий режим ембріонів людини *in vitro*; окреслено цивільно-правове регулювання використання репродуктивного та ембріонального матеріалу людини у допоміжних репродуктивних технологіях та клінічній ембріології; розкрито поняття та цивільно-правовий режим тривимірних біодрукованих органів і тканин людини; окреслено цивільно-правову модель регулювання діяльності у сфері тривимірного біодруку; охарактеризовано правове регулювання договірних відносин щодо створення тривимірних біодрукованих органів і тканин людини; сформульовано поняття геному людини як об'єкта цивільно-правового регулювання; визначено цивільно-правові аспекти модифікації людського геному; охарактеризовано цивільно-правовий режим геномних даних та генетичної інформації; вивчено зарубіжний досвід та світові тенденції розвитку приватно-правового регулювання біомедичних технологій; окреслено перспективи законодавчого закріплення цивільно-правового регулювання біомедичних технологій в Україні (с. 30-31).

Проведений аналіз дисертаційного дослідження, зроблених висновків і рекомендацій за цією дисертацією надає підстави для висновку, що мету дисертаційного дослідження успішно досягнуто і поставлені завдання здобувачкою виконано повністю.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із біомедичними технологіями. Предметом дослідження є цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями.

Здобувачкою Г. Л. Крушельницькою вдало було обрано структуру дисертації, що сприяло виконанню поставлених наукових завдань. Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, шести розділів, яким підпорядковано п'ятнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Ретельний аналіз дисертаційного дослідження свідчить, що всі структурні частини дисертаційного дослідження пов'язані між собою і є логічним продовженням попередніх теоретичних висновків, узагальнень та рекомендацій авторки.

З метою досягнення об'єктивного наукового результату та формування відповідних положень та висновків, що характеризують наукову новизну роботи, використано комплексний методологічний інструментарій. Основу дослідження склав діалектичний метод, який дозволив проаналізувати та зіставити протилежні точки зору на різні об'єкти біомедичної діяльності. Також застосовано широкий спектр загальнонаукових методів (структурно-функціональний, синергетичний, моделювання) та спеціально-юридичних методів (формально-юридичний, порівняльний, компаративний). Їх комплексне застосування забезпечило всебічне дослідження цивільно-правових засад регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями, як у теоретичному, так і в практичному аспектах, а також дозволило сформулювати науково обґрунтовані висновки та рекомендації (с. 32-34).

Дисертація характеризується комплексним підходом до вирішення поставлених завдань, вдалим поєднанням теоретичних узагальнень з аналізом практики, що свідчить про високий науковий рівень проведеного дослідження. Чіткість викладу матеріалу, аргументованість висновків та обґрунтованість запропонованих рекомендацій підтверджують практичне значення отриманих результатів.

Авторкою використано та проаналізовано великий масив наукових праць у галузі цивільного права та медичного права, загальної теорії держави і права, інших галузевих правових і суміжних наук.

Нормативною базою дисертації є Конституція України, міжнародно-правові договори (ратифіковані у встановленому законом порядку), закони України,

підзаконні нормативно-правові акти, які закріплюють правові засади регулювання відносин, пов'язаних із використанням біомедичних технологій.

Емпіричною базою дослідження є довідкові видання, аналітичні та довідкові дані, тематичні матеріали інтернет-ресурсів.

Отже, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є високим, пропозиції, розроблені на належному науково-теоретичному рівні, мають загальнонаціональне значення, з урахуванням виявлених проблем правозастосування; наукові положення спрямовано на забезпечення правової визначеності норм цивільного права та єдності правозастосовної практики в Україні.

Наукова новизна положень та висновків, запропонованих авторкою особисто. Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні особливостей цивільних правовідносин щодо створення і використання біоматеріалу та тіла людини у сфері біомедичних технологій, а також формулюванні сучасної концепції цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями (с. 34). У результаті проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення та висновки, запропоновані особисто здобувачкою. Дисертаційне дослідження має вагомим значення як для теорії цивільного права, так і для практики. Результати роботи успішно впроваджені в різні сфери діяльності: наукові дослідження, законотворчість, правозастосування та освітній процес, що підтверджується відповідними актами впровадження (с. 44-45).

Дослідження є самостійною науковою працею авторки, виконаною без залучення наукових розробок та ідей співавторів. У дисертації представлено значну кількість оригінальних наукових положень, а також суттєво вдосконалено та розширено існуючі концепції. Серед ключових досягнень дослідження варто насамперед відзначити ті, що сформульовані вперше: авторкою запропоновано розглядати біомедичні технології як об'єкт цивільно-правового регулювання у двох значеннях: у вузькому: як нематеріальне благо (результат інтелектуальної діяльності), у процесі якої створюються нові або змінюються існуючі біологічні об'єкти та їх продукти, а також нові знання про виконання операцій, які можуть виступати

самостійними об'єктами права інтелектуальної власності (винаходами, корисними моделями тощо); у широкому: як безпосередньо біомедичну діяльність, об'єкти, що створюються під час її здійснення, та цивільні правовідносини у сфері біомедицини. (Підрозділ 1.1, с. 48–71). Доведено, що сутнісною особливістю відносин у сфері біомедицини є наявність біологічного елемента (тотожного біологічному об'єкту), під яким розуміється фізичне тіло та біоматеріали людини. Вони виступають матеріальними та нематеріальними благами, щодо яких можуть укладатися цивільно-правові правочини за умови дотримання морально-етичних засад і законодавчих обмежень. (Розділ 1, Висновки до розділу 1, с. 48–122). Цікавим є визначення критеріїв віднесення утворення до ембріонів людини *in vitro*, авторкою сформульовано три обов'язкові критерії: 1) здатність розвиватися у типову людину; 2) біологічна та правова можливість бути імплантованим у матку; 3) наявність унікального «нового геному». У разі невідповідності бодай одному критерію утворення розглядається як модель ембріона (ембріоїд), на яку поширюється класичний правовий режим речі. (Підрозділ 3.1, с. 196–227). Заслуговує на увагу твердження авторки, що визнання права власності на кріоконсервований ембріон за одним із співвласників породжує обов'язок відшкодувати іншому матеріальну шкоду (витрати на повторний забір клітин) та моральну шкоду (душевні страждання через втрату потенціалу реалізації батьківства/материнства). (Розділ 3, Висновки до розділу 3, с. 196–257).

Вірно обґрунтовано, що тривимірні біодруковані органи і тканини є поєднанням матеріального об'єкта і його цифрової моделі та кваліфікуються як біоімпланти (продукти медичного призначення, виготовлені на замовлення). Право власності на них припиняється моментом імплантації, що з юридичної точки зору є актом споживання. (Підрозділ 4.1, с. 264–281).

Авторка здійснила розмежування геномної та генетичної інформації: геномна інформація — встановлені молекулярно-генетичними дослідженнями послідовності ДНК, за якими здійснюється ідентифікація особи та членів її сім'ї та генетична інформація — відомості, отримані в результаті генетичного тестування про

наявність/відсутність спадкових чи набутих ознак, хвороб тощо. (Підрозділ 5.3, с. 361–388).

Удосконалено поняття через включення до них вилучених біоматеріалів, які втратили функціональні властивості у біобанках за відсутності згоди пацієнта на їх подальше використання (трансплантацію, донацію тощо). (Підрозділ 2.1.2, с. 138–159).

Цікавим і в той же час спірним є обґрунтування, що неімплантовані ембріони *in vitro* виступають обмежено оборотоздатними об'єктами цивільних прав, оскільки вони є матеріальними, піддаються грошовій оцінці (через витрати на процедуру створення) та мають корисні властивості. (Підрозділ 3.1, с. 196–227). Доведено, що оскільки біодруковані органи є поєднанням рукотворних компонентів та біосумісних речовин, на них не повинні поширюватися імперативні обмеження трансплантаційного законодавства (зокрема заборона комерціалізації). (Підрозділ 4.1, с. 264–281). Вірним є твердження авторки, що геномна інформація є високочутливими персональними даними, а її цивільно-правова охорона забезпечується особистим немайновим правом особи зберігати ці відомості в таємниці. (Підрозділ 5.3, с. 361–388).

Авторкою удосконалено розуміння **біомедична діяльність** як системи дій медичного та медико-біологічного характеру, спрямованих на створення нових чи зміну існуючих біологічних об'єктів для покращення стану здоров'я та якості життя людини. (Підрозділ 1.1, с. 48–71), сформульовано поняття **біологічного матеріалу людини** як будь-якого біологічного утворення, вилученого чи іншим способом відділеного від тіла людини, або створеного поза її організмом із використанням клітин людського походження. (Підрозділ 2.1.1, с. 128–138) та визначено поняття **ембріона людини *in vitro*** як клітину чи життєздатне органічне утворення клітин поза живим організмом, що є геномно унікальним продуктом запліднення з репродуктивною метою. (Підрозділ 3.1, с. 196–227). Цікавою є позиція щодо розмежування ембріонів на імплантовані та неімплантовані: доведено, що статус насцитуруса (зародка, що має умовну правоздатність) не може поширюватися на неімплантований ембріон *in vitro*, оскільки про потенціал стати людиною можна

говорити лише з моменту імплантації в материнський організм (Підрозділ 3.2, с. 227–257).

Змістовним є підхід авторки щодо визначення біологічного об'єкту як сутнісної особливості правовідносин, які складаються у процесі здійснення біомедичної діяльності, що дозволяє відокремити біомедичні правовідносини від інших суто медичних відносин. Під біологічним об'єктом як особливим елементом цивільних правовідносин у сфері біомедицини авторкою пропонується розуміти фізичне тіло та біоматеріали людини, щодо яких здійснюється біомедична діяльність. При цьому біологічні об'єкти вдало визначаються як матеріальні та нематеріальні блага, що здатні задовольняти інтереси та потреби суб'єктів біомедичних правовідносин та щодо яких можуть укладатися цивільно-правові угоди за умови дотримання морально-етичних засад суспільства та обмежень, встановлених нормативно-правовими актами (с. 68-71).

Обґрунтованою є пропозиція авторки щодо розмежування договору про донорство та договору пожертви біоматеріалу людини. Влучно відзначено, що на відміну від договору про донорство, за договором пожертви біоматеріалу жертвувач не проходить спеціальних процедур для вилучення у нього біоматеріалу, оскільки він вже був попередньо вилучений під час надання медичної допомоги чи медичної послуги, але не використаний пацієнтом (при штучному заплідненні, зберіганні у біобанку, оперативних втручаннях із вилученням біоматеріалу тощо). Заслуговує на увагу проєкт статті «Пожертва біологічного матеріалу людини», якою авторка пропонує доповнити Цивільний кодекс України (с. 153, 243-245).

Актуальною авторки є думка поширення інституту права власності на муміфіковані тіла та нетлінні мощі святих, які мають культурно-релігійну цінність, як на рухомі речі, що обмежені в обороті (Підрозділ 2.1.3, с. 159–171). Прогресивною ідеєю є кваліфікація сурогатного материнства як послуги з виношування та народження дитини, що за своєю суттю є формою використання живого фізичного тіла жінки з метою отримання фінансового або іншого прибутку (Розділ 3, с. 196–257).

Враховуючи, що на практиці спостерігаються непоодинокі випадки звернення до суду з метою врегулювання відносин між одним із подружжя померлого та медичним закладом, з яким укладено договір на кріоконсервацію та зберігання репродуктивного біоматеріалу, видається обґрунтованою пропозиція авторки щодо використання конструкції «особистого розпорядження» на випадок смерті особи щодо належних їй кріоконсервованих репродуктивних матеріалів та ембріонів *in vitro*. Авторка цілком слушно зазначає, що особисте розпорядження особи (пацієнта чи пацієнтки програми ДРТ) закладу охорони здоров'я чи кріобанку може складатися у письмовому вигляді на випадок її смерті шляхом надання згоди на донацію, пожертву, знищення чи користування у програмах ДРТ другим із подружжя або жінкою/чоловіком, із якою/яким особа проживала однією сім'єю без реєстрації шлюбу, а також на розпорядження ембріонами, створеними *in vitro* з використанням її гамет. Також на увагу заслуговує пропозиція передбачити можливість переходу прав на нього у порядку сингулярного правонаступництва у випадку відсутності зробленого за життя померлого особистого розпорядження (с. 254-257).

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що сформовані положення, висновки та пропозиції з удосконалення положень чинного цивільного законодавства можуть бути втілені в розробці нових і вдосконаленні чинних нормативних актів у сфері регулювання цивільно-правових відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями. Зокрема, отримані результати можуть бути використані у: 1) правотворчій сфері як науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення цивільного законодавства у сфері правового регулювання відносин, пов'язаних із використанням біоматеріалу людини (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук від 9 листопада 2024 р.; лист Комітету з питань правової політики Верховної Ради України від 31 березня 2025 р.); 2) правозастосовній практиці шляхом використання висновків щодо цивільно-правового режиму біоматеріалу людини під час консультування та підготовки проєктів договорів, об'єктом яких є біоматеріали людини (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження Адвокатського об'єднання «Юридична фірма «Голдрейн Партнерс» від 14 жовтня

2024 р.); 3) освітньому процесі під час підготовки лекцій та навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Цивільне право» та «Права людини та верховенство права в сучасних реаліях» (акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» від 27 вересня 2024 р.), а також шляхом включення до матеріалів лекційних занять з навчальних дисциплін «Цивільне право», «Право інтелектуальної власності», «Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав», «Теорія та практика спадкового права» (акт про реалізацію наукових досліджень Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 29 квітня 2025 р.).

Повнота викладених результатів дослідження. Зміст роботи розкрито повно та всебічно, теоретичні положення базуються на ґрунтовному аналізі наукових джерел та нормативно-правової бази.

Сформульовані авторкою висновки та пропозиції становлять вагомий внесок у розвиток науки цивільного права та можуть бути використані для подальшого вдосконалення цивільно-правового регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями.

Реферат дисертації відповідає її змісту та повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та реферат оформлено відповідно до встановлених вимог.

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 37 публікаціях, серед яких: 18 статей – у виданнях, внесених до переліку наукових фахових видань України; 6 статей – у періодичних наукових виданнях, проіндексованих наукометричними базами даних Scopus, Web of Science (у т.ч. 1 третього квартилю та 1 другого квартилю); 2 статті – у міжнародних періодичних виданнях; 11 праць, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації та опублікованих авторкою за темою дисертації наукових праць свідчить про відсутність порушення авторкою академічної доброчесності. Дисертаційна робота Крушельницької Ганни Леонідівни свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства України та іноземних держав, матеріалів правозастосовної

практики України та іноземних судів, рішень Європейського суду з прав людини. Джерельна база дисертації включає 752 найменування використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань. У дисертаційній роботі наявні посилання на відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

У роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації чи інших проявів академічної недоброчесності. Дисертація не містить ідей або розробок, що належать співавторам, з якими здобувачка опублікувала статті в наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Scopus, Web of Science.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи наукову роботу Г. Л. Крушельницької, варто зазначити, що дисертація містить деякі положення, висновки, пропозиції, які відображають спірні теоретичні погляди або суб'єктивне сприйняття їх авторкою, тому можуть бути предметом подальшої наукової дискусії, а саме:

1. Запропонований авторкою перехід до компенсаторної моделі, де тіло людини починає розглядатися як «економічний об'єкт» та «квазівласність», вступає у певну дисоціацію з міжнародно-правовими стандартами, зокрема з Конвенцією Ов'єдо (ст. 21) та Хартією ЄС про основні права (ст. 3), які суворо забороняють інструменталізацію людського тіла та отримання з нього фінансової вигоди як такого. Перетворення тілесності на індивідуальну економічну цінність у межах приватного права створює ризики прихованої комерціалізації (купівлі-продажу) органів і тканин під виглядом «компенсації збитків або незручностей».

Як саме у запропонованій Вами концепції пропонується розмежувати справедливу «компенсаторну» винагороду за використання тілесності особи від прямої (забороненої міжнародним біоправом) комерціалізації та продажу анатомічних матеріалів? Які цивільно-правові запобіжники мають стримувати цей процес?

2. Концепція виключних прав традиційно є інститутом права інтелектуальної власності й застосовується до нематеріальних об'єктів (ідеальних субстанцій). Спроба

спроєкувати цей аналог на матеріальну субстанцію — живе людське тіло — породжує серйозну теоретичну дискусію. Якщо визнати за особою «виключне право дозволяти й перешкоджати використанню свого тіла» за аналогією з майновими правами інтелектуальної власності, виникає питання щодо можливості обмеження, примусового відчуження чи передачі таких прав за цивільно-правовими правочинами.

Чи допускає запропонований Вами аналог «виключних прав» на тіло людини можливість повного або часткового відчуження цих прав іншій особі на договірних засадах? Якщо це благо поєднує майнові ознаки, то чи може воно виступати об'єктом застави або стягнення?

3. Кваліфікація людського ембріона *in vitro* (навіть неімплантованого) через цивілістичну конструкцію «переробки речі» (специфікації) виглядає дещо радикальною. Стаття 332 ЦК України регулює суто майнові відносини щодо створення нової рухомої речі з чужих матеріалів. Застосування цієї логіки до людського генетичного матеріалу зводить статус майбутнього людського життя до рівня звичайного промислового чи ремісничого виробу, що нівелює концепцію «гідності ембріона», яка також активно розвивається в біоетиці.

Чи не вбачаєте Ви доктринального протиріччя та етико-правового ризику у кваліфікації людського ембріона як «переробленої речі» відповідно до ст. 332 ЦК України? Чому класичного інституту спільної сумісної/часткової власності пацієнтів на новоутворений специфічний об'єкт (без залучення інституту специфікації речей) недостатньо для регулювання цих відносин?

4. Авторка пропонує конструкцію «особистого розпорядження», яка оформлюється безпосередньо в медичному закладі. Проте залишається невизначеним співвідношення цього документа з імперативними нормами Книги шостої ЦК України («Спадкове право»). Якщо репродуктивний матеріал визнається обмежено оборотоздатною річчю (на що вказує авторка), то розпорядження ним на випадок смерті має підпорядковуватися правилам про заповіт, зокрема вимогам щодо нотаріального посвідчення та права на обов'язкову частку у спадщині.

Якою є цивільно-правова природа «особистого розпорядження» пацієнта у медичному закладі — чи є воно особливим видом заповіту, правочином sui generis, чи частиною договору про надання медичних послуг чи можна віднести до поняття «Living Will»? Як вирішувати ситуацію, якщо умови такого «розпорядження» прямо суперечитимуть змісту офіційно посвідченого нотаріусом заповіту спадкодавця?

5. Пропозиція авторки розділити медичну діяльність у сфері 3D-біодруку на «медичний підряд» (процес виготовлення органу) викликає зауваження щодо цілісності зобов'язання. Для пацієнта кінцевою метою є не просто отримання надрукованого органу (як матеріального результату підряду), а відновлення здоров'я через його подальшу імплантацію. Поділ цього процесу на підряд (друк) та послугу (лікування/імплантація) штучно розриває єдиний комплекс медичного обслуговування.

Чому Ви віддали перевагу саме конструкції договору підряду (де ключовим є уречевлення результату), а не моделі змішаного договору (надання медичних послуг + виконання робіт) або комплексного договору про медичне обслуговування? Як за Вашою моделлю розподіляється відповідальність між біопринтером-виконавцем та хірургом, який імплантує цей орган?

6. Твердження авторки про те, що «геном» є ширшим за «здоров'я», оскільки містить інформацію про етнічність, походження та предків, є дискусійним з позицій цивілістичної догматики. Традиційно в цивільному праві особисті немайнові блага виокремлюються тоді, коли є потреба у специфічному механізмі їх захисту. Геном у його статичному стані є невід'ємною біологічною характеристикою організму, тобто елементом фізичної цілісності особи (ст. 289 ЦК) або її ідентичності. Його виокремлення в автономне благо, що стоїть «над» здоров'ям, може призвести до надмірного подрібнення (атомізації) особистих немайнових прав. (с.39)

Яке суто практичне правозастосовне значення має виділення «геному» в окреме особисте немайнове благо, відмінне від права на здоров'я та права на недоторканність приватного життя? Які специфічні цивільно-правові способи захисту геному (як блага) Ви пропонуєте, що не покриваються стандартними позовами про захист прав на здоров'я чи приватність?

7. Авторка стверджує, що якщо штучно створене біологічне утворення не має, наприклад, можливості бути імплантованим у матку, воно є ембріоїдом і підпадає під «класичний правовий режим речі». Проте ембріоїди створюються з людських стовбурових клітин або гамет і містять людську ДНК. Поширення на них «класичного» режиму речі (такого самого, як на стілець, книгу чи автомобіль) означає повну свободу цивільного обороту, включаючи право власності, можливість вільної купівлі-продажу, знищення, дарування без жодних біоетичних обмежень, що виглядає небезпечним з огляду на публічний порядок.

Чи дійсно доцільно поширювати саме класичний режим речі на моделі ембріонів (ембріоїди)? Можливо, тут має йтися про особливу категорію «речей, обмежених у цивільному обороті» із встановленням спеціальних заборон на їх комерційне використання?

Попри висловлені зауваження, варто зазначити, що вони не зачіпають концептуальних положень дисертації Г.Л. Крушельницької, оскільки в своїй більшості стосуються дискусійних питань, не зменшують належного науково-теоретичного рівня проведеного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, її наукову і практичну цінність.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. За наслідками ознайомлення з дисертаційним дослідженням Крушельницької Ганни Леонідівни «Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями» представленої до захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» в спеціалізованій вченій раді Д 70.895.02 в Хмельницькому Університеті Управління та Права імені Леоніда Юзькова, слід зробити наступні висновки:

1. Дисертація є завершеним самостійним науковим дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на розв'язання важливої наукової проблеми для науки цивільного права, що заповнює значну прогалину в українській цивілістиці. Авторці вдалося поєднати глибокий теоретичний аналіз із гострими потребами практики воєнного та цифрового часу. Сформульовані висновки

мають високу наукову цінність, а пропозиції щодо зміни Цивільного кодексу України є зрілими та готовими до впровадження. Робота відповідає всім критеріям, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

2. Вивчення тексту дисертації показує, що авторка дотримувалася стандартів академічної доброчесності. Робота містить посилання на джерела інформації, використані в ідеях, розробках, твердженнях та даних; забезпечено дотримання законодавства про авторське право; представлено достовірну інформацію щодо наукових результатів, а також використані методи дослідження та джерела інформації. Ознак академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації результатів наукових досліджень не виявлено.

3. Авторка дослідила значний масив вітчизняної та міжнародної фахової літератури, науково-практичних публікацій, нормативних та правових джерел, а також прикладів судової практики, що стосуються теми дисертації. Дисертантка провела ґрунтовний критичний аналіз теоретичних положень юридичної літератури з предмета дослідження та на основі цього аналізу сформулювала відповідні ідеї щодо вдосконалення цивільного законодавства України.

4. Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином знайшли відображення у наукових статтях, що були підготовлені та опубліковані авторкою дисертації, кількість і якість яких в цілому відповідає чинним вимогам щодо публікацій результатів дисертаційного дослідження.

5. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам, зокрема затвердженим наказом МОН України №40 від 12.01.2017.

З огляду на викладене, вважаю, що дисертація Крушельницької Ганни Леонідівни «Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із біомедичними технологіями» виконана на належному теоретичному рівні, розв'язує важливу наукову проблему, за змістом та результатами відповідає рівню докторської дисертації, відповідає нормативним вимогам, що ставляться до докторських дисертацій. Зміст дисертації відповідає науковій спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Загалом за всіма характеристиками дисертація відповідає вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів» від 17 листопада 2021 року №1197 (із подальшими змінами), а її авторка – Крушельницька Ганна Леонідівна – заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри
цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»,
докторка юридичних наук,
професорка

Сібілла БУЛЕЦА

Підпис Булеци С.Б.

«засвідчую»

Вчена секретарка ДВНЗ
«Ужгородський
національний
університет»

Олена МЕЛЬНИК